

останніх років показало, що значна кількість пам'яток вказаного часу розташовувалася за межами сучасних сіл. Останні, практично без виключень, згадуються у писемних джерелах XVII–XVIII ст., деякі – ще XVI ст. Знахідки на території самих сіл можуть поточити час виникнення цих населених пунктів. Для прикладу, с. Хочева вперше, за опублікованими джерелами, згадується 1747 р., в той час як там виявлено кераміку, яка датується ще першою половиною XVII ст. [4, 61, 63]. Пам'ятки у заплаві р. Тетерів свідчать, що у XVII–XVIII ст. ця ресурсна зона була активно залучена до сільгоспвиробництва (рільництво, городництво, вирощування худоби) та видобутку і переробки болотної залізної руди. Більшість пам'яток, ймовірно, відноситься до сезонних. У той же час пам'ятки Воропаївка-5 і Заруддя-9–11 можна віднести до традиційних селищ. Вони мають значні розміри і насичені артефактами культурний шар. Серед знахідок присутні кахлі, які є маркерами стаціонарних поселень. Не виключено, що це були поселення рудників, які знаходилися недалеко від рудень. Із припиненням діяльності останніх, можливо, були залишені і ці села.

Джерела та література

1. Лашук Ю. П. Українська народна кераміка XIX–XX ст. Дисертація доктора мистецтвознавства. Львів: Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва, 1969.
2. Праця «Металургія Правобережної України XVI–XIX ст.», машинопис. ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 87.
3. Фотокартки, карта рудень, виписки та замітки до праці «Історія рудництва і металургії на Правобережній Україні. ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 98.
4. Чміль Л., Козюба В., Борисов А. Нові археологічні пам'ятки XVII–XVIII ст. на Київщині // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Вип. 27. К., 2018. С. 59–64.
5. Чміль Л., Козюба В. Нові давньоруські пам'ятки на нижньому Тетереві // Археологія і давня історія України. Вип. 2 (35). К., 2020. С. 281–287.
6. Юрченко О. Своєрідна група української ранньомодерної кераміки на Переяславщині // Нові дослідження пам'яток археології козацької доби в Україні. Вип. 20. К., 2011. С. 186–190.

Мирослав Жуковський (Нікополь)
заступник директора з наукової роботи
КЗ «Нікопольський краєзнавчий музей»,
кандидат історичних наук

Поховання і цвинтарі запорозького козацтва на території Нікопольського краю

За віросповіданням козаки належали до православної конфесії. Релігійна громада Війська Запорозького Низового мала постійні зв'язки з Київською митрополією та Спасо-Преображенським Межигірським чоловічим монастирем [40, 256, 292–296].

Запорозжці завжди намагалися дотримуватися церковних канонів, бо православна церква відіграла особливу і провідну роль в їхньому духовному житті. Поховаль-

ний обряд також посідав значне місце і здійснювався за християнським звичаєм. Тому після заснування Запорозької Січі на її території визначалося місце не тільки для церкви, майдану, куренів і укріплень. Також за межами укріплень встановлювалося місце для цвинтаря, де козаки ховали своїх померлих побратимів.

Документальні дані про рівень смертності козаків відсутні. Історикам відомий лист від липня 1761 р. кошового отамана, курінних отаманів і всього товариства Війська Запорозького Низового до гетьмана К. Розумовського, де зазначалася одна з причин перенесення Січі з р. Підпільної в урочище Микитин Ріг, а саме: «мертвими гробами весь город почти обнят, и проходов нет» [19]. Тому точну кількість похованих козаків біля Запорозьких Січей, містечка Микитин Перевіз, слобід і зимівників тощо на території Базавлуцько-Томаківського межиріччя встановити неможливо.

Свідчення про наявність козацьких цвинтарів, окремих поховань запорожців є у повідомленнях дослідників запорозького козацтва, які відвідували Нікопольський край: Стороженка О.П., Скальковського А.О., Афанасьєва-Чужбинського О.С., Яворницького Д.І. тощо. Нижче наводяться їхні повідомлення, за винятком опису долі могили І.Д. Сірка, яку в історичній ретроспективі подано окремо.

Перший відомий історикам опис січового цвинтаря в с. Капулівка здійснив у 1827 р. Стороженко О.П., але він був опублікований лише у 1863 р. [37, 601]. Він скопіював тексти епітафій семи надгробних хрестів, присвячених пам'яті Данила Говсеєнка із Сергіївського куреня, померлого 3 березня 1729 р.; товариша Ведмедівського куреня Лукіяна, померлого 17 вересня 1729 р.; отамана Тимошівського куреня Волошина, померлого 20 січня 1728 р.; Сфрема Насевки із Васюринського куреня, померлого 17 вересня 1729 р.; товариша Васюринського куреня Сімеона, померлого в 1718 р.; товариша Данила Копеловського; невідомого, померлого 5 листопада 1720 р. Також Стороженко О.П. повідомив, що вверху по р. Чортомлик стояли ще два хрести з епітафіями, присвячені отаману Щербинівського куреня Феодору Товстоносу, похованому 4 листопада 1770 р., та козаку Шкуринівського куреня Семену Тарану, померлому 3 грудня 1742 р. [37, 232–233].

Стороженко О.П. наводить свідчення запорожця Коржа М.Л. про те, що хрести було забрано за наказом управителів панського маєтку у с. Покровське під будівництво фундаментів амбарів і комор [37, 233]. Він також описав жалюгідне становище січового цвинтаря у вищезгаданому селі, де «тільки і видно, де-не-де лежать між могилками поламани хрести, ледве один зберігся» [37, 241]. Саме на ньому була епітафія, присвячена отаману Сергіївського куреня Ониську, померлому в лютому 1770 р. [37, 241]. У с. Покровське на той час збереглася ще одна могила, яка була розташована за колишнім передмістям Січі – Гасан-Баші і на якій встановлено хрест із білого каменю кошовому отаману Стефану Гладкому [37, 240–241].

Отже, письменник через 52 роки після знищення Січі зафіксував наявність одинадцяти козацьких могил із надгробними хрестами, які мали епітафію. За переказами старожилів, на майдані біля церкви були каплички і хрести, поставлені у пам'ять померлих кошових отаманів, які були знищені царськими комендантами [37, 240].

Головною причиною знищення надгробних хрестів на цвинтарях Нової Січі було їхнє використання під будівництво маєтку генерал-прокурора князя

В'яземського О.О., якому Катерина II подарувала 100 000 десятин землі ліквідованого Війська Запорозького, у тому числі й територію Нової Січі [37, 233].

У 1845 р. Нікопольський край відвідав Скальковський А.О., який також описав побачені ним надмогильні пам'ятники:

1) на річці Базавлук біля с. Грушівка могильний хрест на могилі козака Коренівського куреня Семена Білого, померлого в січні 1762 р. [36, 595];

2) у с. Покровському на високій могилі – хрест з епітафією, присвячений кошовому отаману Стефану Гладкому [36, 598].

Вищеназваний дослідник історії Нової Січі записав переказ місцевих селян, що «на цвинтарі, тобто церковному майдані, де збирались ради... були гробниці кошових із капличками ...» [36, 600–601]. Вищезначені каплички були знищені комендантом Нової Січі підполковником Норовим за наказом генерала Текелія. Цю традицію продовжили царські адміністратори м. Покровськ (так, у 1776 р. було перейменовано Нову Січ) під час будівництва «магазину», тобто великого складського приміщення. Хрест кошового С. Гладкого зберігся завдяки тому, що козаки, які залишились у Покровську, викупили його і вивезли з території Коша на околицю міста, яке стало з 1782 р. селом [36, 601].

Скальковський А.О. мав можливість побачити надгробні хрести запорожців на колишніх козацьких цвинтарях в с. Покровському, с. Капулівка та на р. Чортюлик [36, 604, 606–607]. Вчений зазначив, що окремі могильні пам'ятники запорожців знаходяться на місцях їхніх зимівників. Так, у с. Шолохове, де були козацькі зимівники і місток поштової дороги через р. Солону, поміщик Борзенко А.Г. виявив могилу з хрестом, епітафія на якому була присвячена козаку Ведмедівського куреня Кирилу, який помер 29 листопада 1719 р. [36, 610].

Опис 12 епітафій могильних козацьких хрестів та надгробної плити на могилі І.Д. Сірка із с. Покровське та с. Капулівка опублікував у 1848 р. у «Записках» Одеського товариства історії та старожитностей його дійсний член Д. Вертильак [4, 823–825]. Їхнє остаточне коригування і публікацію у 1867 р. здійснив нікопольський священник П. Кілімов [15, 538–539].

Згадки про козацькі цвинтарі у с.Капулівка і с.Покровське знайшли своє місце у публікації відповідних статей у «Географическо-статистическом словаре Российской империи» [12; 29].

У 1857 р. під час перебування в Нікополі дослідник О.С. Афанасьєв-Чужбинський зазначив, що під руйнівним впливом вод р. Дніпро на нікопольському березі обвалюється старовинний запорозький цвинтар [1, 173–174].

Упродовж багатьох років свідком цього процесу був і протоієрей Нікопольської Свято-Покровської церкви Іоан Карелін: «...Речка Подпольная, преобразовавшаяся по игре природы в широкую речку Орлову, смывая ежегодно Микитин Рог, сделали его обрывистым и своими струями уносила гробы почивших предков Запорожья, и самую каплицу устроенную на месте бывшей церкви уничтожила, отодвинув от нее берег речки на 200 сажень» (426 м – прим. авт.) [14, 539].

Виконуючи доручення Одеського товариства історії та давнини, І. Карелін відвідав о. Томаківка, де зафіксував залишки старовинного цвинтаря з уламками хрестів: «Заметно старинное кладбище, бывшее когда-то как видно по обломкам, с надгробными крестами из тамошнего известняка в настоящее время не существующих» [13, 439].

Місця поховань і цвинтарі запорозьких козаків постійно були об'єктом їхнього вивчення Д.І. Яворницьким. Так, в с. Грушівка він виявив три могильних хрести з епітафіями, присвяченими козаку Титарівського куреня Дем'яну Мукосію, померлому 8 березня 1732 р.; брату курінного військового товариша Севостяну, померлому 9 серпня 1748 р., козаку Коренівського куреня Семену Білому, померлому в січні 1768 р. [8, 218]. Під час перебування в с. Шолохове Яворницький Д.І. оглянув хрест із пам'ятним написом козаку Ведмедівського куреня Кирилу, який помер 25 листопада 1749 р. Ймовірно, що вищеозначену могилу описував Скальковський А.О., проте наведена ним дата має різницю в 30 років і 4 дні [8, 218]. У районі с. Шолохове історик також описав хрест, поставлений козаку Пашковського куреня Саві Худому, який загинув від рук розбійників у 1753 р., хрест з епітафією про товариша Пашковського куреня Андрія Головка, померлого в 1759 р. [8, 219].

На о. Томаківка Д.І. Яворницький оглянув місце старовинного цвинтаря, але «на нем не уцелело ни одного креста: все они разобраны крестьянами для собственных построек» [8, 237].

За 5 верст від с. Чернишевське в Кам'яній балці Д.І. Яворницький виявив два могильних запорозьких хрести, один з яких мав епітафію, присвячену пам'яті Василя Колядушинського із Шкуринського куреня, який помер 2 квітня 1756 р. [8, 271].

На Лисій Горі біля с. Новопавлівка Д.І. Яворницький виявив запорозький цвинтар розмірами 22х16 саженив (48,86х34,08 м – прим. авт.). Історик занотував: «По рассказам старожиллов, еще в недавнее время на кладбище стояло очень много каменных крестов с надписями, но теперь уцелел один такой крест. Он имеет полтора аршина высоты и одну четверть толщины. С восточной стороны на нем сделано обычное распятие, а с западной вырезаны слова: «1729 року мѣсяца юля 10 zde опочивает рабъ божій Василій Гайдук товаришь куреня Левушковского» [8, 273].

У м. Нікополь Яворницький Д.І. записав свідчення старожилів про те, що на правому березі Дніпра біля Микитинської переправи була козацька церква і при ній – цвинтар розмірами 70х100 саженив (149х213 м – прим. авт.), який було розмито дніпровськими водами [8, 277].

У с. Капулівка дослідник запорозької старовини ще застав могильні хрести козаків Семена Тарана і Федора Товстоноса та інших, описані Стороженком О.П. та Скальковським А.О. [8, 316]. На городі капулівського селянина Мірошниченка ще знаходились хрести на могилу Сімеона та Данила Борисенка. Останній помер, за описом Яворницького, 4 березня 1709 р. У західній частині села знаходився старовинний запорозький цвинтар, на якому збереглося 4 кам'яних хрести. Яворницький Д.І. зазначив, що саме з цього місця відкривалася чудова панорама острова, де була Січ. Це дає можливість дослідникам локалізувати місце цвинтаря на планах Старої Січі у с. Капулівка [8, 304, 315–316, 318].

На околиці с. Покровське Д.І. Яворницький виявив сліди колишнього запорозького цвинтаря, де зберігся кам'яний хрест отамана Сергіївського куреня Івана Каписа, який помер у грудні 1779 р. [8, 394–395]. За свідченням старожилів, запорозький цвинтар простежувався не менш як на 300 саженив (639 м – прим. авт.). Яворницький Д.І. мав можливість побачити чотири кам'яних хрести, у т.ч. присвячені кошовому отаману С. Гладкому, який, як стверджує Яворницький, за написом на хресті помер 13 травня 1747 р. [8, 395].

Під час проведення сільськогосподарських робіт на території своїх городів селяни с. Покровське постійно знаходили у великій кількості людські черепи і кістки. Яворницький Д.І. розкопав три могили, в яких виявив останки запорозьких козаків у характерному для них вбранні [8, 403–404].

Дослідження поховань і цвинтарів запорозьких козаків відновилося фактично через 50 років під час будівництва Каховського водосховища. Археолог Копилов Ф.Б. у своєму звіті про обстеження запорозьких пам'яток зафіксував, що в с. Кут Апостолівського району залишилися хрести козака Севастіана (1748 р.) та козака Мукосія (1732 р.), описані Д.І. Яворницьким у 1880-х рр. [17, 20–21].

У с. Покровському Копилов Ф.Б. виявив, що описані Д.І. Яворницьким могильні хрести запорожців, за винятком могили Івана Каписа, відсутні. За повідомленнями старожилих, після того як Д.І. Яворницький забрав хрест із могили до Дніпропетровського історичного музею, селяни встановили на козацькій могилі новий дерев'яний хрест. Від інших могил нічого не залишилося [17, 23]. Чи затоплено місце могили І. Каписа, на сьогодні не встановлено. У м. Нікополі Копилов Ф.Б. оглянув хрест над могилою полкового хорунжого Степана Храпала, померлого у 1825 р. [17, 3].

У лапідаріумі Нікопольського краєзнавчого музею знаходяться чотири хрести козацького типу XVIII ст. Історію їхнього надходження до музею прослідкувати досить важко. Із щоденникових нотаток Апанович О.М. відомо, що в музеї було два козацьких хрести: «Один хрест 1728 р. директор музею забрав у колгоспників, які використовували його для розмежування землі. А інший – ще більш ранній» [34, 12]. Один із чотирьох козацьких хрестів, які зберігаються в музеї, ідентифіковано за фото із звіту Копилова Ф.Б. 1951 р. як хрест з могили козака Мукосія 1732 р. із с. Грушівка.

У фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького знаходяться кам'яний хрест із могили отамана Сергіївського куреня Івана Каписа, вивезеного із с. Покровського, хрест із могили козака Шербинівського куреня Федора Товстоного із с. Капулівки [16, 74–75].

Отже, на території Нікопольського краю козацькі цвинтарі і поховання були зафіксовані у писемних джерелах XIX ст. в м. Нікополь, с. Капулівка, с. Покровське, на о. Томаківка, в с. Шолохове, с. Грушівка. Кількість поховань на місцях запорозьких зимівників невідома. Абсолютну більшість із них безповоротно знищено внаслідок природних факторів та антропогенної діяльності. Локалізовано місця двох цвинтарів Нової Січі, один із яких знаходиться на території, яка має статус охоронної санітарної зони як старий цвинтар села. Залишилося місце, де був козацький цвинтар у колишньому селі Новопавлівка (тепер – сучасне передмістя м. Нікополь), який перекритий більш пізніми похованнями XIX–XX ст. Аналогічна ситуація із місцем, де, за переказами мешканців с. Острів, був запорозький цвинтар на о. Томаківка.

У 2016 р. під час археологічної розвідки у східній частині о. Томаківка д. і. н. Шаповалов Г.І. виявив залишки надгробних пам'ятників у вигляді локальних скупчень вапнякових фрагментів хрестів і стел, ймовірно XVI–XVII ст. [39, 3]. З огляду на перебування запорозьких козаків на острові протягом понад двохсот років (уход, Січ, зимівники), ймовірно, це може бути один із їхніх цвинтарів.

Вищеназвані місця поховань і цвинтарі на державному обліку та під охороною не знаходяться.

Необхідно окремо розповісти про долю Могили І.Д. Сірка, яка ілюструє дуже складний процес її збереження протягом тривалого часу з початку XVIII ст. до початку XXI ст.

Іван Дмитрович Сірко – видатний державний і військовий діяч козацької України 50-х–70-х рр. XVII ст. Точна дата його народження невідома. І.Д. Сірко неодноразово обирався кошовим отаманом Чортомлицької Запорозької Січі: у 1659, 1660, 1661, 1663, 1670, 1671, 1672, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1679 та 1680 роках [21, 3].

Він був організатором і керівником понад 50 походів і битв проти турок, татар, поляків [11, 12–26]. Це суттєво вплинуло на перебіг воєнно-політичної боротьби у Східній Європі між Московським царством, Річчю Посполитою, Кримським ханством і Турецькою імперією, особливо у період їхньої боротьби за панування над Україною. Пішов у вічність І.Д. Сірко 1 серпня 1680 р. за ст.ст., про що козацький літописець Самовидець занотував: «А на Запорожжю кошовий отаман Сірко, ватаг сильний помер» [20, 134]. У літописі С. Величка повідомляється, що козаки поховали Івана Сірка на цвинтарі Чортомлицької Січі «з превеликою гарматною та мушкетною стрільбою і з великим жалем всього Низового війська... Насипали над ним значну могилу і поставили на ній кам'яного хреста із належним описом його імені і справ» [3, 265].

У травні 1709 р. російські війська взяли штурмом і зруйнували Чортомлицьку Січ [41, 327–329]. За народним переказом, учілилі від полону та загибелі запорожці розкопали могилу І.Д. Сірка і вивезли його останки у пониззя Дніпра, де переховували їх у похідній церкві Війська Запорозького Низового [11, 28]. У 1734 р. запорозькі козаки повернулися під протекторат Російської імперії і заснували Нову Січ на р. Підпільній. Імовірно, у цей час запорожці перепоховали останки І. Сірка на колишньому цвинтарі Чортомлицької Січі (на думку автора, у тій самій могилі, звідки забрали його останки в 1709 р.). На вершині могили, яка за повідомленням С. Величка, відрізнялася своїми більшими розмірами від інших могил запорожців, було встановлено вапнякову плиту з епітафією на її західній стороні, яка надається нижче у сучасній транскрипції: «Р(оку) Б(оного) 1680 місяца августа 1 дня преставися Р(аб) б(ожий) Иоан Серько Дмитрови атаман кошовий Войска Запорозкого за его ц. (царської – прим.авт.) п. (пресвітлої – прим.авт.) в. (величності – прим.авт.) Феодора Алексеевича. Память праведнаго со похвалами» (в сучасній транскрипції) [11, 28]. Остання внесена із тропаря Іоану Предтечі [38].

На її східній стороні по центру зображений православний хрест із трипелюстковими раменами на трикутному постаменті із зображеннями піднятих знизу вверх списа і тростини, із символічними біблійними літерами: вверху «Н Ц» (Ісус Назарянин, Цар Іудейський); «ІС» та «ХС» (Ісус Христос); «НІ КА» (Переможець); «К П» (рос. Копье і укр. Спис); «Т Р» (Тростина); «М Л» (Лобне місце або Голгофа); «Р Б» (раб Божий) і перехрещені кістки [15, 538].

Дійсний член Одеського Товариства історії і старожитностей Вертильяк у 1848 р. та нікопольський священник П. Кілімов у 1867 р. першими ввели в науковий обіг опис могили І.Д. Сірка з надгробним каменем та епітафією [4, 823; 15, 538].

Могили І.Д. Сірка, яка опинилася на подвір'ї селянина Мазая в селі Капулівка, відвідали такі діячі культури й науки: у 1827 р. – письменник О. Стороженко [37,

233–234]; у 1845 р. – історик А. Скальковський [36, 608]; у 1856 р. – етнограф О. Афанасьєв-Чужбинський [1, 201–204]; у 1873 р. – історик М. Костомаров [18, 634]; у 1874 р. – протоієрей Нікопольської Свято-Покровської церкви І. Карелін [13, 442]. Кожний з них залишив власні спостереження та висновки про стан вишезгаданої могили у своїх описах. У червні 1880 р. тут побував відомий художник Ілля Рєпін, який і зробив її перший малюнок [2, 16].

У 1882 р. молодий історик Дмитро Яворницький під час наукових пошуків запорозьких пам'яток відвідав с. Капулівку та оглянув могилу І.Д. Сірка [8, 304–305]. На початку ХХ ст. Д. Яворницький, перебуваючи на посаді директора Катеринославського обласного історичного музею ім. О. Поля, за підтримки земських органів самоврядування викупив ділянку землі, на якій знаходилася могила І.Д. Сірка, з метою будівництва музею, присвяченого запорозькому козацтву [11, 62]. Однак революційні події 1917–1921 рр. не дали завершити цей проєкт.

У 1951 р. могилу І.Д. Сірка оглянув і описав археолог Копилов Ф.Б. [17, 6].

У 1953 р. могила кошового отамана І.Д. Сірка вже була на обліку в Нікопольському районному відділі культури [6, 31].

Місцеві партійні та радянські органи взяли повністю під свій контроль могилу І.Д. Сірка, до якої почали організовувати екскурсії учнів. У травні 1954 р. на території парку, створеного біля неї за рішенням вищих органів влади, було встановлено вперше в Україні пілон із такою пам'ятною дошкою: «На цій місцевості знаходилася Запорозька Січ, яка була центром запорозького козацтва і відіграла прогресивну роль в історії українського народу» [5, 35]. У 1956 р. на пілоні було встановлено погруддя І. Сірка за образом отамана з картини І.Ю. Рєпіна «Запорозці» роботи дніпропетровських скульпторів А. Ситника, А.Білика, С. Духовенка та ливарників Дніпропетровського заводу ім.Леніна Н. Заливахіним, С. Темкіним, І. Шишаловим [23].

Рубіжним етапом у справі збереження могили І.Д. Сірка стало взяття її на державний облік та під охорону як пам'ятки історії та культури республіканського значення відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР від 21 липня 1965 р. за № 711 [29, 100].

У зв'язку із загрозою руйнації пам'ятника водами Каховського водосховища керівництво Нікопольського району створило комісію з попереднього вивчення питання про необхідність перенесення могили І.Д. Сірка з місяця ймовірного затоплення. На підставі її висновків Нікопольський райвиконком ухвалив 21 грудня 1965 р. рішення № 332 «Про впорядкування обліку пам'ятників історії, археології та мистецтва і посилення контролю за їхньою охороною та збереженням», де, зокрема, ухвалив прийняти пропозицію відділу культури про перенесення могили І.Д. Сірка у сквер с. Капулівки і прохати облвиконком порушити перед Радою Міністрів УРСР питання про надання дозволу про її перенесення [26, 248–249].

20 лютого 1967 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову №112 «Про заходи, зв'язані з підготовкою та експлуатацією водоймищ дніпровських гідроелектростанцій в 1967 р.», відповідно до якої Дніпропетровський облвиконком отримав завдання щодо перенесення історичного пам'ятника Івана Сірка [31, 152–155, 158].

1 квітня 1967 р. Дніпропетровський облвиконком ухвалив рішення про перенесення могили І.Д. Сірка і доручив Нікопольському райвиконкому за погодженням з облвідділом у справах будівництва та архітектури «у десятиденний

строк визначити місце для перенесення історичного пам'ятника Івану Сірку та забезпечити виготовлення проектно-кошторисної документації...» [30, 182].

На виконання вищезазваного рішення лише 8 червня 1967 р. відповідна комісія оглянула могилу І.Д. Сірка й вирішила відмовитися від проведення робіт щодо берегоукріплення і «перенести могилу-пам'ятник Івана Сірка на місце дозорного кургана, розположеного на расстоянии 1000-1200 м от с.Капуловка вдоль дороги между с. Алексеевка и с.Капуловка [24, 31–32].

15 листопада 1967 р. Нікопольський РВК ухвалив рішення №303 «Про заходи, пов'язані з перенесенням могили-пам'ятника Кошового отамана Війська Запоріжського І.Д. Сірко», відповідно до якого наказав терміново здійснити роботи з перенесення могили І.Д. Сірка на місце, визначене в акті від 08 червня 1967 р., а також створити районну комісію на чолі із заступником голови РВК, якій було поставлено завдання здійснити роботи не пізніше 25 листопада 1967 р. [32, 182–183].

23 листопада 1967 р. районна комісія за участі археолога Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького Крилової Л.П. провела роботу в с. Капулівка з перенесення могили І.Д. Сірка, про що наступного дня склала відповідний акт.

Крилова Л.П після складання вищезазваного акту у своєму щоденнику зазначила: «остатки ткани, ниток, шнура, меха, волос погребеного, висушений мозг и материалы осмотра деформированных костей переданы 25/XI.-67 для научного изучения и консервации на кафедру судебной медицины Днепропетровского медицинского института профессору Рубежанскому, после чего они будут помещены в экспозицию музея. Материалы, необходимые для восстановления внешнего облика и скульптурного портрета И.Д. Сирко, переданы 29 ноября 1967 г. профессору Герасимову М.М.» [24, 42].

Також одним із результатів перенесення могили І.Д. Сірка було зникнення меморіальної дошки на честь Запорозької Січі.

Згодом на вершині кургану встановили перенесений зі старої могили пілон із погруддям І.Д. Сірка, а також створили паркову зону [10, 283].

Кандидат біологічних наук Лебединська Г.В. здійснила в 1970 р. антропологічну реконструкцію черепа, який було таємно передано Криловою Л.П. в Інститут етнографії АН СРСР ще в листопаді 1967 р. [10, 283].

У 1975 р. старший науковий співробітник Нікопольського краєзнавчого музею Плетньова Н.О. укладає паспорт пам'ятки історії та культури «Могила І.Д. Сірка» [23].

За обліковими даними паспорта 2.4.(4.1)583-2.4.9 (1975 р., місце знаходження пам'ятки республіканського значення «Могила І.Д.Сірка» – «Дніпропетровська область, Нікопольський район, Покровська сільрада, с. Капулівка, за 1,3 км на північ від села» [23, 1]. Згідно із схематичним Генпланом паспорта Міністерства культури України на пам'ятку історії «Могила І.Д.Сірка» її територію визначено розмірами 94 м x 115 м (1,0810 га), охоронні зони не було встановлено [10, 285].

У 1980 р. представники Нікопольського райвиконкому за підтримки Дніпропетровського облвиконкому без узгодження з Радою Міністрів УРСР організували заміну погруддя І.Д. Сірка, яке було створено за картиною І.Ю. Рєпіна «Запорозці», на нове, виготовлене за антропологічною реконструкцією

Г.В. Лебединської [10, 283;]. Демонтоване погруддя І.Д. Сірка було перевезено до Нікопольського краєзнавчого музею.

У жовтні 1988 р. завідувач відділом антропології Інституту археології АН УРСР, к. і. н. С. Сегеда знайшов череп І.Д. Сірка у сховищі лабораторії Московського інституту етнографії. У грудні 1988 р. від імені Українського товариства охорони пам'яток історії та культури він отримав його за актом і вивіз до Києва [35, 185–187].

Часи перебудови в останні роки існування СРСР різко змінили формальний статус пам'ятки історії та культури республіканського значення «Могила І.Д. Сірка» та туристично-екскурсійного об'єкта на місце активних дій представників українського національно-визвольного руху. 07 листопада 1988 р. група мешканців м. Орджонікідзе підняла на могилі І.Д. Сірка синьо-жовтий прапор [10, 283].

3–5 серпня 1990 р. біля могили І.Д. Сірка відбулося Всеукраїнське свято урочистого відзначення 500-річчя українського козацтва та вшанування пам'яті І.Д. Сірка у зв'язку із 310-ю річницею від дня його смерті. Ця подія стала одним із символів національно-культурного та державного відродження України [11, 66].

Під час заходів його учасники вимагали допоховати череп І.Д. Сірка, який у квітні 1990 р. було передано до м. Дніпропетровська, а потім через місяць – до Нікопольського райвиконкому [35, 189]. Однак на той час це питання не було вирішено [7].

5 серпня 1997 р. Нікопольська районна рада ухвалила рішення передати череп І.Д. Сірка із Нікопольського райвиконкому до Дніпропетровського державного історичного музею ім. Д.І. Яворницького [11, с.66]. Обговорення цього питання в місцевій, а потім в республіканській пресі не могло не викликати негативної реакції представників української громадськості.

Нікопольські краєзнавці, у тому числі автор за підтримки відділу культури Нікопольського міськвиконкому, звернулися з вищезгаданого питання до Уряду України, який доручив Дніпропетровській облдержадміністрації розглянути це звернення [11, 68].

28 червня 1999 р. відбулася нарада відповідальних працівників управління культури Дніпропетровської облдержадміністрації та музейних фахівців ДДІМ та НДКМ щодо ідентифікації черепа І.Д. Сірка. На підставі вивчених супровідних документів та візуального огляду черепа, що знаходився на збереженні в ДДІМ, було визнано його ідентичність вилученому черепу з могили І.Д. Сірка в листопаді 1967 р., переданого в Москву на антропологічну реконструкцію та повернутого в Україну в 1990 р. Вищезгадана нарада запропонувала органам влади провести допоховання черепа І.Д. Сірка [11, 68].

Відповідно до наказу Міністерства культури і мистецтв України від 21 вересня 1999 р. за № 579 могили І.Д. Сірка було надано статус пам'ятки національного значення [27, 9].

22 червня 2000 р. Міністерство культури і мистецтв України за дорученням Кабінету Міністрів України узгодило клопотання Дніпропетровської облдержадміністрації щодо допоховання черепа І.Д. Сірка. Це стало підставою для ухвалення організаційних документів щодо проведення ритуалу дозахоронення та реконструкції меморіального комплексу.

Археологічна експедиція Дніпропетровського держуніверситету під керівництвом к. і. н. Ромашки В.А. провела розкопки могили І.Д. Сірка і вилучила зі

склепу його наявні останки, а також інший череп, підкладений до них у листопаді 1967 р. [33, 250–252]. Привезений із Дніпропетровська череп І.Д. Сірка та решта останків, що зберігалися до цього часу на кафедрі судово-медичної експертизи Дніпропетровської медичної академії, 17 серпня 2000 р. були розташовані в анатомічному порядку в новій труні [33, 252]. 21 серпня 2000 р. відбулася численна скорботна церемонія перепоховання останків І.Д. Сірка [11, 70].

23 травня 2008 р. 15-а сесія Дніпропетровської обласної ради V скликання ухвалила рішення №413-15/V «Про програму розвитку Українського козацтва в Дніпропетровській області на 2008-2012 рр.», одним із завдань якої було визначення охоронних зон могили І.Д. Сірка, і при цьому не було жодного слова про таємне вилучення черепа І.Д. Сірка [11, 72].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 03 вересня 2009 р. за № 928, до якого було внесено могилу І.Д. Сірка, є нормативно-правовим актом вищого рівня в українській державі, який для органів влади Нікопольського району став підставою для проведення необхідних у повному обсязі пам'яткоохоронних заходів [28].

У 2011 р. депутат Дніпропетровської обласної ради, Генеральний директор НВЦ «Трубосталь» Фельдман О.І. підтримав Нікопольський благодійний фонд «Славетна Січ» у його намірі реалізувати завдання щодо встановлення комплексних охоронних зон пам'ятки «Могила І.Д. Сірка» силами ПП «Ареал-Центр» з узгодження з обласними органами державної влади, оскільки Нікопольська районна державна адміністрація не займалася цим питанням.

Безпосередньо могила І.Д. Сірка знаходиться за 50 м від шосе Капулівка – Нікополь, біля підніжжя кургану № 3383. Його розміри: висота – 6,0 м, діаметр – 60,0 м, площа – 2826,0 м² [9, 10]. Курган відомий під назвою «Сторожова Могила», оскільки за часів запорозького козацтва з його вершини велося спостереження за віддаленими підходами до Базавлуцької Січі (1594–1638 рр.), Микитинської Січі (1639–1652 рр.), Чортомлицької Січі (1652–1709 рр.). Вищезгаданий курган має задерновану поверхню за винятком вершини, місця сходинок, могили І.Д. Сірка та кільцевої доріжки. Пола кургану розорана зі східної сторони внаслідок інтенсивних сільськогосподарських робіт. Вищеназваний курган археологами не досліджувався.

Пам'ятка «Могила І.Д. Сірка» має такі складові частини: Могила І.Д. Сірка з розмірами наземної частини 1,1 м x 2,03 м x 4,09 м; 2) надгробна плита з вапняку з епітафією; 3) постамент (2,3x1,45x1,15 м) із чавунним погруддям І.Д. Сірка (1,34x1,40x1,60 м) на майданчику на вершині кургану. За результатами дослідження встановлено, що загальна довжина меж охоронної зони могили І.Д. Сірка складає 595 м.п.; площа охоронної зони – 1,0636 га [9, 14]. Загальна довжина межі охоронної зони кургану №3383–439,6 м. п. площа охоронної зони пам'ятки – 0,4084 га [9, 14] Зони охорони пам'ятки могили І.Д. Сірка та кургану №3383 частково суміщаються.

На території пам'ятки національного значення під охороним № 040010-Н «Могила І.Д. Сірка» встановлено суто консервативний режим щодо збереження кургану, біля підніжжя якого знаходиться меморіальна пам'ятка, а також підтримується режим благоустрою.

На майданчику розмірами 45,0х42,0 м, що знаходиться на південь від паркової зони біля кургану, у підніжжя якого знаходиться могила І.Д. Сірка, встановлено флашток із Державним Прапором України згідно з розпорядженням Президента України В.А. Ющенка в 2008 р. на честь підняття 07 листопада 1988 р. групою мешканців м. Орджонікідзе (з 2016 р. м. Покров) синьо-жовтого прапора як символу відновлення українського національного руху [11, 66].

У лютому 2012 р. керівництво благодійного фонду «Славетна Січ» подала на розгляд, погодження і затвердження проєкт вищезазначеної пам'яткоохоронної документації, виконаний головним архітектором проєктів Житніковим В.В. до обласних і республіканських органів державної влади. Їхні позитивні висновки стали підставою для видання наказу Міністра культури України М.А. Куліняка від 12 червня 2012 р. за № 604 «Про затвердження науково-проєктної документації щодо меж і режимів використання охоронних зон пам'ятки історії національного значення «Могила кошового отамана Івана Сірка» та пам'ятки археології місцевого значення «Курган» [10, 289].

У 2014 р. фахівці Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей склали паспорт пам'ятки [22]. Таким чином, завершився важливий етап зі створення пам'яткоохоронної документації святині козацького краю та всієї України, який тривав 49 років.

Визначене в статті свідчить, що за часів Російської імперії поховання і цвинтарі запорозьких козаків на території Нікопольського краю свідомо і цілеспрямовано знищували. Уціліли поодинокі поховання запорожців, у т. ч. кошового отамана І.Д. Сірка. За часів комуністичного радянського режиму в Україні ця традиція залишилася. Приклад надання правового статусу та оформлення відповідної пам'яткоохоронної документації щодо могили І.Д. Сірка, яка втратила свій первинний вигляд, тому свідчення.

Залишається актуальною проблема пошуку і збереження поховальних пам'яток Війська Запорозького Низового на території Нікопольського краю як вшанування вільних людей Української козацької держави 1648–1775 рр.

Джерела та література

1. Афанасьєв-Чужбинський О. Подорож у Південну Росію: [іст. моногр.] /Олександр Афанасьєв-Чужбинський. Дніпропетровськ: Січ, 2004. 470 с.
2. Богуш П. М. Ілля Рєпін на Нікопольщині : док. повість / Павло Богуш. Дніпропетровськ : Пороги, 1993. 46 с.
3. Величко С. В. Літопис / Самійло Величко ; пер. з кн. укр. мови Валерій Шевчук ; [редкол.: О. Т. Гончар та ін. ; відп. ред. О. В. Мишанич ; вступ. ст., комент., геогр. та імен. покажч., упоряд. іл. матеріалу В. О. Шевчука]. Т. 2 .К. : Дніпро, 1991. 642 с. : іл. – (Давньоруські та давні українські літописи).
4. Вертильяк Д. Надписи, находящиеся на могильных крестах и склепах. II. Надписи на домовых свококах / Д. Вертильяк // Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса : Вь гор. тип., 1850. Т. II. С. 823–825.
5. Визначні місця Дніпропетровщини / авт. кол.: Г. Ф. Ватченко [та ін.]. Дніпропетровськ : Промінь, 1967. 196, [4] с.
6. Годовой отчет Никопольского района о состоянии учета и охраны памятников истории археологии и искусства за 1953 г. // Держ. архів Дніпропетр. обл. Ф. 4359. Оп. 1. Од. зб. 172. Арк. 31–32.

7. Де наш розум, де твій череп, Іване Сірко? // Старожитності, 1991. Ч. 1 (5). С. 7.
8. Еварницький Д. І. (Яворницький Д. І.) Запорожжя в залишках старовини і переказах народу : для ст. шк. віку : в 2 ч. / [упоряд., передм. М. М. Олійник-Шубровської ; худож. оформ. О. В. Коваля]. К. : Веселка, 1995. 447 с. : іл.
9. Житников В. В. Проект комплексних зон охорони пам'ятки історії національного значення «Могила кошового отамана Івана Сірка» (охорон. № 040010-Н) та пам'ятки археології місцевого значення – кургану (охорон. № 3383) / В. В. Житников. Дніпропетровськ : ПП «Ареал-центр», 2012. 85 с.
10. Жуковський М. П. Доля могили І. Д. Сірка / М. П. Жуковський // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук.пр. / Титова О. М. (голов.ред.) [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПСК. К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПСК, 2012. Вип. 22. С. 275–291.
11. Жуковський М. П. Слава за життя – безсмертя після нього = THEFAMEDURINGLIFE – IMMORTALITYAFTERIT / Мирослав Жуковський ; [пер. з англ.: Зоренко Ірина, Салашенко Ганна, Кулабухова Любов]. 5-те вид., допов. Нікополь : СПД Фельдман О. О., 2016. 86 с. : іл. – Парал. текст укр. та англ. (271)
12. Капуловка // Географическо-статистический словарь Российской империи / сост. по поручению Императ. рус. географ. о-ва д. чл. О-ва П. Семенов, при содействии д. чл. В. Зверинского, Р. Маака, Л. Майкова и Н. Филиппова. Санктпетербург : [В тип. В. Безобразова и Комп.], 1865. Т. II. С. 480.
13. Карелинь І. Запорожскія городища / Іоаннь Карелинь // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. Одесса : Въ гор. тип. Сод. Х. Алексамати, 1875. Т. IX. С. 433-442.
14. Карелинь І. Нікополь / Іоаннь Карелинь // Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса : Въ гор. тип. Сод. Х. Алексамати, 1867. Т. VI. С. 523–538.
15. Килимовъ П. Надписи на надгробныхъ крестахъ / Платонъ Килимовъ // Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса : Въ гор. тип. Сод. Х. Алексамати, 1867. Т. VI. С. 538-539.
16. Козацькі старожитності в колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького : [каталог]. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2016. 432 с.
17. Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Николапольской археологической экспедиции 1951 года по обследованию запорожских памятников / Ф. Б. Копылов // Наук. архів Ін-ту археології НАН України. 1951/2г, ф. експ. № 1527. Арк. 1–24.
18. Костомаров Н. И. Автобиография / Н. И. Костомаров // Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров ; [сост. и авт. ист.-биограф. очерка В. А. Замлинский ; примеч. И. Л. Бутича]. К. : Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1989. С. 425-651. – («Памятники исторической мысли Украины»).
19. Лист кошового отамана Григорія Федорова, військового судді Петра Калнишевського та всіх курінних отаманів і товариства Війська Запорозького Низового Гетьману України Кирилу Розумовському. 7 липня 1761 р. // ЦДАК України. Ф. 269. Оп. 1, одзб. 377, арк. 2 і зв.
20. Літопис Самовидця : [історіогр. пам'ятка другої половини XVII ст.] / вид. підгот. Я. І. Дзира ; редкол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т історії, Джерела з історії України. К. : Наук. думка, 1971. 207 с.
21. Мицик Ю. Іван Сірко / о. Юрій Мицик. К. : ВД «Києво-Моги́л. акад.», 2010. 160 с.
22. Паспорт об'єкта культурної спадщини «Могила кошового отамана Івана Сірка», охор. №040010-Н // Архів Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, листопад 2014 р. 19 арк.
23. Паспорт пам'ятника історії та культури СРСР 2.4.(4.1)583-2.4.9 «Могила І. Д. Сірка». 20.09.1975 р. 5 с.
24. Перепоховання Івана Сірка у 1967 р. : зб. док. / упоряд. В. В. Грибовський ; НАН України, Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Запоріж. від-ня [та ін.]. К. : ІУА НАНУ, 2013. 96 с.

25. Покровское // Географическо-статистический словарь Российской империи / сост. по поручению император. геогр. о-ва действит. член о-ва П. Семенов при содействии действит. членов В. Зверинского, Л. Майкова и И. Бока. СПб. : В тип. В. Безобразова и комп., 1873. Т. IV. С. 155.
26. Про впорядкування обліку пам'яток історії, археології та мистецтва і посилення контролю за їх охороною та збереженням : рішення виконкому Нікоп. район. ради депутатів трудящих від 21 груд. 1965 р. № 332 // Держ. архів Дніпропетр. обл. Ф. 4523. Оп. 1. Од. зб. 325. Арк. 248–254.
27. Про державний реєстр національного культурного надбання (пам'ятки історії монументального мистецтва, археології) : наказ М-ва культури і мистецтв України від 15 черв. 1999 р. № 393 // Пам'ятки України: історія і культура : наук. часоп. 2000. № 2. (Спец. вип.).
28. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 верес. 2009 р. № 928 // Верховна Рада України: офіц. вебпортал. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF>.
29. Про затвердження списку пам'яток мистецтва, історії та археології : постанова Ради Міністрів УРСР від 21 лип. 1965 року № 711 // Законодавство про пам'ятники історії та культури : зб. норм. актів / під ред. Голови секції прав. охорони пам'яток Респ. правління Т-ва О. Н. Якименка. – К. : Політ. літ. України, 1970. С. 90–121.
30. Про заходи, зв'язані з підготовкою та експлуатацією водоймищ дніпровських гідроелектростанцій в 1967 році : рішення виконкому Дніпропетр. обл. ради депутатів трудящих від 1 квіт. 1967 р. № 209 // Держ. архів Дніпропетр. обл. Ф. 3383. Оп. 2-пр. Од. зб. 2537. Арк. 182–183, 186–188.
31. Про заходи, зв'язані з підготовкою та експлуатацією водоймищ дніпровських гідроелектростанцій в 1967 р. : Постанова Ради Міністрів УРСР від 20 лют. 1967 р. № 112 // Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України. Ф. 2. Оп. 13. Спр. 1842. Арк. 152–166.
32. Про заходи, зв'язані з перепохованням могили пам'ятника кошового отамана війська Запорізького І. Д. Сірка : рішення виконкому Нікоп. район. ради депутатів трудящих № 303 від 15 листоп. 1967 р. // Держ. архів Дніпропетр. обл. Ф. 1523. Оп. 1. Од. зб. 355. Арк. 182–183.
33. Ромашко В. А. Археологічні роботи, пов'язані з реконструкцією могили І. Д. Сірка у 2000 р. / В. А. Ромашко // Вісн. Дніпропетр. нац. ун-т. Серія: Історія та археологія. 2002. Вип. 10. С. 250–252.
34. Савченко С. В. Місця пам'яті українського козацтва у щоденникових нотатках Олени Апанович [Електронний ресурс] / С. В. Савченко // Література та культура Полісся. Серія: Історичні науки. Ніжин, 2013. Вип. 73. С. 10-18. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpist_2013_73_4.
35. Сегеда С. П. Гетьманські могили / Сергій Сегеда. К. : Наш час, 2009. 440 с. – (Серія «Невідома Україна»).
36. Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього коша Запорозького / А. О. Скальковський ; передм. та комент. Г. Г. Швидько ; пер. з рос. Т. С. Завгородньої ; худож. іл. О. М. Бузилов. Дніпропетровськ : Січ, 1994. 678 с.
37. Стороженко О. П. Спомини про Микиту Леонтійовича Коржа / О. П. Стороженко // Стороженко О. П. Марко Прохлятий : повість. Оповідання / упоряд., авт. передм. та прим. П. Хропка. К. : Дніпро, 1989. С. 203–263.
38. Тропарь Иоанну Предтече (Усекновение главы), глас 2 [Електронний ресурс] // Православный календар : [сайт]. – URL: <https://days.pravoslavie.ru/Trop/IT3052.htm> (дата звернення: 15.08.2019).
39. Шаповалов Г. І. Короткий звіт про археологічну розвідку щодо виявлення історико-культурного пам'ятника – військового поселення XVI-XVII ст. на території м. Марганець Дніпропетровської області у 2016 р. / Г. І. Шаповалов, В. Є. Льїнський // Наук. архів КЗ «Запоріж. обл. краєзнав. музей» ЗОР. Спр. № 3504. 10 арк. + фото.

40. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Т. 1 / Д. І. Яворницький ; [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. ; передм. В. А. Смолія]. К. : Наук. думка, 1990. 592 с.
41. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Т. 3 / Д. І. Яворницький ; [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. К. : Наук. думка, 1991. 560 с.

Олександр Прядко (Переяслав)
завідувач науково-дослідним сектором
«Археологічна експедиція» НІЕЗ «Переяслав»,
кандидат історичних наук

Дмитро Тетеря (Переяслав)
завідувач науково-дослідним відділом
археології НІЕЗ «Переяслав»

Олександр Павлик (Переяслав)
старший науковий співробітник науково-дослідного сектора
«Археологічна експедиція» НІЕЗ «Переяслав»

кандидат історичних наук

Володимир Гольонко (Переяслав)
старший науковий співробітник науково-дослідного
відділу археології НІЕЗ «Переяслав»

Житлово-господарчий комплекс та родинне захоронення з території Нижнього міста Переяслава козацької доби (за матеріалами археологічних досліджень 2020 року)

Улітку 2020 р. археологічним загоном Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» у складі Архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України було проведено науково-рятівні розкопки на території пам'ятки археології національного значення «Літописне місто Переяслав – столиці Переяславського князівства», що нині знаходиться в межах міста Переяслав Київської області. Ця територія має визначну наукову цінність як об'єкт археологічної спадщини України давньоруської та ранньомодерної доби.

Роботи зосереджувалися на земельній ділянці по проспекту Червоноармійців, 26-А, що розміщується в мікрорайоні «Давньоруський» сучасного міста. Дослідження пов'язувались із запланованим на цій території новим будівництвом. Ділянка, де проводились археологічні пошуки, знаходиться на плато правого берега р. Трубіж, у південно-східній частині «окольного граду» давньоруського часу та Нижнього міста ранньомодерної доби, які є одними із головних складових містобудівельної структури давнього Переяслава.

Археологічне вивчення даної території проводиться з початку 50-х рр. ХХ ст. й до сьогодні. За цей період розкопки тут здійснили експедиції Інституту археології АН УРСР та НІЕЗ «Переяслав» [3; 5; 6; 7]. Під час цих робіт було вивчено культурні нашарування періоду Х–ХІХ ст. в окремих районах цієї містобудівельної структури давнього міста. За матеріалами досліджень, потужність культурного шару на різних ділянках цієї історичної частини Переяслава складає від 0,20 до 3,0 м. Проведеними дослідженнями на цій території виявлено